

نقش مسجد در پیروزی انقلاب

انگیزه سازی

در زمان حکومت عثمانی که حکومت مقتدر و مهمی بوده و انگلیسی‌ها می‌خواستند آن را متلاشی کنند، در تهران کنار سفارت عثمانی (سفارت ترکیه)، مسجد کوچکی بوده که بعضی مأمورین سفارت که سنی مذهب بوده‌اند، در آن مسجد هر روز نماز می‌خواندند. در این مسجد یک روزه‌خوان هر روز صبح روزه حضرت زهرا (س) و ماجرای اینکه خلیفه دوم در را به پهلوی ایشان زدند و باقی ماجرا را می‌خواند.

یک کسی می‌گوید من گفتم اینکه این فرد هر روز این روزه‌ اختلاف برانگیز را در اینجا می‌خواند، یک چیزی باید باشد. آدمم و به او گفتم شما روزه‌ دیگری بلد نیستید بخوانید که هر روز صبح این روزه را می‌خوانید؟ گفت: چرا. گفتم: پس چرا هر روز این روزه را می‌خوانی؟

گفت: من یک بانی دارم که روزی پنج ریال به من می‌دهد و می‌گوید این روزه را در این مسجد بخوان، من هم می‌خوانم. گفتم: می‌شود این بانی را به من معرفی کنی؟ گفت: بله، یک دکاندار در همین خیابان است. آن شخص می‌رود با آن دکاندار رفاقت می‌کند، بعد می‌گوید: شما چطور شده که می‌گویی هر روز در این مسجد روزه حضرت زهرا (سلام الله علیها) بخوانند؟

می‌گوید: یک کسی روزی دو تومان به من می‌دهد که در این مسجد روزه حضرت زهرا خوانده شود، من پانزده ریال آن را برمی‌دارم و پنج ریال را می‌دهم به این روزه‌خوان تا روزه بخواند. بعد تعقیب می‌کند تا ببیند که بانی اصلی این روزه چه کسی است، نهایتاً معلوم می‌شود که روزی بیست و پنج تومان از سفارت انگلیس می‌دهند که صبح‌ها روزه حضرت زهرا (سلام الله علیها) در این مسجد که در کنار سفارت عثمانی است خوانده شود و بازار جنگ شیعه و سنی و کشمکش و نزاع میان حکومت ایران و عثمانی هر روز گرم باشد. از این بیست و پنج تومان فقط پنج ریال به این روزه‌خوان بیچاره می‌رسیده و او هم ندانسته موجب‌بگیر انگلیس شده بوده.^۱

اقناع اندیشه

جنبش‌های سیاسی و اجتماعی و حرکت‌های مردمی که به صورتی انقلاب‌گونه شکل گرفته‌اند، همواره از سه پایه اصلی بهره‌مندند که عبارت است از ایدئولوژی، رهبری و سازمان. بدون شک نقش محوری «سازمان» در انقلاب اسلامی ایران را مساجد به عنوان پایگاهی مذهبی، فرهنگی و مبارزاتی ایفا کرده‌اند. با نگاه به بنای نخستین مسجد در اسلام نیز می‌توان به همین نکته پی برد که پیامبر اکرم (ص) مسجد قبا را در دورانی تأسیس نمودند که مبارزه علنی با مشرکین را آغاز کرده بودند. ایشان به محض ورود به مدینه، در راستای تداوم این مبارزه تاریخی و ایجاد مرکزی برای اجتماع مسلمانان و برنامه‌ریزی برای تقویت جهاد با کفار، اقدام به تأسیس مسجد قبا نمودند.

^۱ خاطرات آیت الله منتظری، جلد ۱، صفحه ۸۲

با نگاهی به حوادث و رویدادهای مهم تاریخی مسلمانان می‌توان دریافت که همواره مسجد به عنوان یک محور اساسی ایفای نقش کرده است. به عنوان نمونه مسجد، تریبون تبلیغات سیاسی حرکت «اخوان المسلمین» در مصر بود. یکی از این مساجد، مسجد جامع قاهره بود که اخوان قاهره، برای برپایی نماز جمعه در آنجا گرد می‌آمدند. آنها از امکانات مسجد برای تبلیغات و اشاعه افکار خود استفاده می‌کردند.

در جریان انقلاب اسلامی ایران نیز، مساجد به عنوان یکی از عوامل مؤثر و مهم در ایجاد و شکل‌گیری نهضت اسلامی و زمینه‌ساز گسترش، تعمیق و تثبیت این جریانات و تحولات انسانی بوده است. مسجد نه تنها در شکل‌دهی به مبارزه علیه ظلم و استبداد نظام شاهنشاهی نقش مهمی را ایفاء نموده است، بلکه اگر نگاهی موشکافانه و دقیق به دوران سه دهه از انقلاب شکوهمند اسلامی و به خصوص در پایداری و دفاع مقدس و جانانه در طول هشت سال جنگ تحمیلی داشته باشیم، درخواستیم یافت که مسجد همواره در رأس این هرم دفاعی قرار داشته است و پس از آن نیز در برابر هجمه فرهنگی غرب که به شکل‌ها و انحاء مختلفی انجام می‌گیرد، نقش مسجد به عنوان مرکز فرماندهی در قرارگاه دینی و فرهنگی قابل انکار نیست و در عرصه‌های مختلف دفاع و صیانت از اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) و فرهنگ و اعتقادات دینی مردمان این مرز و بوم، جایگاهی بسیار رفیع و بی‌بدیل داشته است.

انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک جنبش اجتماعی، با استفاده از مساجد، فراگیر شد. شبکه مساجد و جلسات مذهبی همانند حلقه واسط میان رهبران انقلاب و مردم انقلابی بودند که وظیفه بسیج مردم را در جهت مخالفت با سیاست‌های حاکم برعهده داشتند.^۲

نمونه دیگر از نقش و جایگاه مسجد در شکل‌دهی انقلاب اسلامی، سخنرانی امام خمینی (رحمة الله علیه) در مسجد اعظم قم بوده است. در فروردین ماه سال ۱۳۴۳ حضرت امام خمینی به محض آزادی از زندان، از مبارزه علیه رژیم دست برداشته و جهت خنثی نمودن تبلیغات و شایعات رژیم پهلوی، مبنی بر تفاهم علمای اسلام با رژیم، در مسجد اعظم با حضور خیل کثیری از طبقات مختلف مردم به ایراد سخنرانی پرداخت. ایشان طی سخنانی ضمن تأکید بر ادامه نهضت، اعلام کردند که:

«قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها و نوکران آنان مطمئن باشند که اگر خمینی یکه و تنها هم بماند، به راه خود که راه مبارزه با کفر و ظلم و شرک و بت‌پرستی است ادامه می‌دهد.»^۳

مساجد انقلابی و فعال کشور در سال ۱۳۵۷ به محض شنیدن پیام حضرت امام، مبنی بر اینکه ملت مسلمان ایران امسال عید ندارد، لبیک گفته و با توجه به این که حضرت امام از مردم خواستند که در مراکز عمومی مثل مساجد بزرگ، اجتماعات عظیم برپا کنند، در مساجد گرد آمدند.

^۲ مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۸۳

^۳ صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۳۱۸

پرورش احساس

همانطور که ذکر شد، در شهرهای مختلف کشور، مساجد نقش کلیدی در نشر و ترویج فرهنگ انقلاب اسلامی و مبارزه با ظلم و طاغوت در میان مردم را داشتند. به عنوان نمونه می‌توان از چند مورد نام برد.

مسجد «سید» در اصفهان از مهمترین پایگاه‌های انقلاب اسلامی بود که مسئولیت آن را آیت الله طاهری بر عهده داشت. علاوه بر آن مسجد «مصلی» و مسجد «امام علی» (علیه السلام) از مراکز اصلی مبارزه‌ی این شهر بود. سابقه‌ی مبارزه در مسجد امام علی به سال ۱۳۵۲ باز می‌گردد که کلاس‌ها و بحث‌ها و سخنرانی‌های علمایی چون استاد مطهری و دکتر بهشتی در آن برگزار می‌شد.

مسجد جامع کرج نیز یکی از مساجد فعال و پایگاه انقلاب در این شهر بود. در قبل از انقلاب در این مسجد یک گروه سیاسی و انقلابی تشکیل شد به نام «المراقبون» که کارهای سیاسی و فعالیت‌های انقلابی داشتند. از نمونه‌های دیگر فعالیت انقلابی در این مسجد می‌توان به سخنرانی مقام معظم رهبری در این مسجد در قبل از انقلاب اشاره نمود که به خاطر همین برنامه، ایشان به شهربانی وقت جلب شدند و چون حاضر به دادن تعهد کتبی مبنی بر عدم بیان مسائل غیر دینی نشدند، از منبر رفتن وی جلوگیری به عمل آمده و به تهران برگردانده شدند.

مساجد «صدیق‌ها» و «امام حسن» (علیه السلام) در مشهد از مراکز انقلاب در این شهر محسوب می‌شدند. هدایت این مساجد به عهده حضرت آیت الله خامنه‌ای و شهید هاشمی‌نژاد و آیت الله واعظ طبسی بود. مسجد «هدایت» تهران نیز مرکز فعالیت‌های اسلامی و انقلابی در جریان شکل‌گیری انقلاب اسلامی بوده است. دانشگاهیان و اقشار مختلف مردم به ویژه جوانان دانشجوی، با حضور در جلسات تفسیر آیت الله طالقانی، سهم ارزنده‌ای در پیش‌برد اهداف انقلابی نهضت اسلامی داشته‌اند.

مسجد «جلیلی» تهران در آغاز دهه چهل، فعالیت خود را شروع کرد، امام جماعت این مسجد، آیت الله مهدوی کنی بود که با توجه به شخصیت و جایگاه ایشان در نهضت حضرت امام (رحمة الله علیه)، این مسجد هم ماهیت سیاسی پیدا کرد. برنامه‌های متعددی برای انجام فعالیت در حوزه‌ی سیاسی، فرهنگی آن صورت گرفت؛ از جمله‌ی این برنامه‌ها، بهره‌گیری از وعظ انقلابی برای سخنرانی بود که شور و پویایی مسجد را تداوم می‌بخشید.

دو مسجد «آتشی‌ها» و «رضا» در شیراز، کانون گروهی از جوانان مؤمن بودند. امام جماعت مسجد آتشی‌ها، حجت الاسلام سید علی محمد دستغیب و امام جماعت مسجد رضا، برادر ایشان یعنی حجت الاسلام سید علی اصغر دستغیب بود. سنگر مبارزه در شیراز تقریباً در همین دو مسجد قرار داشت. علاوه بر دو مسجد فوق‌الذکر که کانون انقلاب در شیراز محسوب می‌شد، مساجد دیگری چون مسجد «نو»، «جمعه»، «مداد»، «ولیعصر» و «حبیب» نیز سرآمد مساجد دیگر بوده و می‌توان به تظاهرات مردم شیراز در روزهای هشتم تیرماه ۱۳۵۷ و دهم شهریور ماه ۱۳۵۷، پس از سخنرانی آیت الله سید عبدالحسین دستغیب از مساجد نو و ولیعصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) اشاره نمود که به مقابله با ماموران و درگیری و پرتاب نارنجک ختم گردید.

علاوه بر مساجد فوق، تقریباً همه مساجد سراسر کشور به کانون مبارزه علیه حکومت پهلوی مبدل شده بود. پخش صدای «الله اکبر» از بلندگوهای مساجد که به دنبال آن مردم با حضور در پشت بام‌های خانه‌های خویش، از این حرکت استقبال باشکوهی نمودند، از فعالیت‌های بسیار موثر مساجد در رساندن فریاد اعتراض مردم به گوش جهانیان بوده است.

رفتار سازی

از آنجایی که عوامل رژیم پهلوی متوجه جایگاه ویژه مساجد در هدایت و کنترل قیام‌ها و مبارزات بر علیه نظام طاغوت شده بودند، اقدام به محدود کردن مساجد و حتی در مواردی تعطیلی کامل مساجد نمودند. امروزه نیز در قیام‌های برخی کشورهای عربی شاهد آن هستیم که حکومت‌های استبدادی، حتی حاضر به تخریب مساجد می‌شوند، تا بلکه بتوانند جلوی بخشی از انقلاب دینی مردم را بگیرند.

پیوند انقلاب ایران با مسجد و مذهب، ضامن تداوم آن گردیده و سبب اشاعه آن به تمام کشورهای مسلمان و حتی نقاط مختلف دنیا می‌شود. پس بی‌توجهی و سطحی‌نگری به فعالیت‌های مسجد و دوری جوانان از این مرکز تربیتی مهم اسلامی و منحصر کردن برنامه‌های مسجد به نماز و عبادات، سبب انزوای مسجد و نهایتاً دوری نسل‌های آتی از این محور وحدت‌آفرین است. البته رعایت حد میانه و جامع‌نگری در این امر نیز نیازمند دقت و هوشیاری فراوان می‌باشد تا مبدا مسجد از برنامه‌ی اصلی خود که همان اقامه نماز و قرائت قرآن می‌باشد دور شود.

در حدیثی از نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) آمده است: **يَا أَبَا ذَرٍّ كُلُّ جُلُوسٍ فِي الْمَسْجِدِ لَعْوٌ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: قِرَاءَةٌ مُصَلٍّ أَوْ ذَاكِرٌ اللَّهُ تَعَالَى أَوْ سَائِلٌ عَنْ عِلْمٍ.**^۴

ای ابوذر! هر نشستنی در مسجد به جز برای سه چیز، بیهوده است: نماز خواندن، ذکر خدا گفتن، سوال (و بحث) علمی.

از آنجایی که در سیره پیامبر اکرم و امیرالمؤمنین (علیهما السلام) چنین نقل شده که آن دو بزرگوار، خطابه‌های سیاسی و اجتماعی که به وضع جامعه‌ی مسلمانان مربوط می‌شده است را در مسجد و بر روی منبر برای مردم ایراد می‌کرده‌اند، قطعاً طرح چنین مطالبی زیر مجموعه «بحث و سؤال علمی» قرار گرفته و از برنامه‌های اصلی مسجد است. اما باید دقت شود تا برخی برنامه‌های حاشیه‌ای برای تربیت و آموزش جوانان و نوجوانان مؤمن و مذهبی، فضای مسجد را بیش از حد شلوغ نموده و از محور اصلی برنامه‌های مسجد خارج ننماید. در این راستا

^۴ بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۳۷۰

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در حدیثی فرموده‌اند: «مساجد خود را از دیوانگان، صدای بلند، خرید و فروش، اعلام پیدا کردن اشیاء گمشده و اجرای حدود و احکام قضایی دور نگه دارید.»^۵

و در نهایت آنکه جامعه امروز بیش از هر چیز نیازمند سازمانی مذهبی و الهی برای مقابله با دشمن در جبهه فرهنگی می‌باشد و مساجد بیش از هر سازمان و ارگان دیگری، ظرفیت انجام این مسئولیت را در خود دارند. بنابراین همان فضای مقدسی که عامل پیروزی انقلاب اسلامی گردید، امروز نیز نقش کلیدی در حفظ و شکوفایی آن را برعهده دارد.

^۵ من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۶۹